

בירצ'ה זלוטה — בירצ'ה

מקורות

איו"ש: M-1/E 1926/1769

ספר אוניברסל והסביבה, ירושלים, 1959, ע"ע 384—385, 431—433.

בירצ'ה Bircza — בערטש

(נפת דוברומיל, מהוו לבוב)

מספר האוכלוסיה

השנה	כלל האוכלוסיה	יהודים
1577	(?)	7-6
1880	1,294	446
1900	2,071	1,050
1921	1,929	1,038

הידיעה הראשונה על ב' ביישוב עירוני היא מ-1464. בתקופת ממלכת פולין היתה ב' בבעלות האצולה. העיירה התפתחה רק במאה ה-19, ונודעה בירידי סוסים ובייצור בית של בדים גסים. ב' לא חברה לקו מסילת-הברזל והיתה מרוחקת ממנו 21 ק"מ. עד 1876 נמצאו בב' שלטונות-הנפה, ואולם אז הועברו לדוברומיל, והדבר גרם לירידתה של העיירה. ב-1914 כבשה הרוסים פעמיים ועזבה ב-1915. בטרופות הועלו אז באש מספר בתים. משפחה יהודית אחת שישבה בב' מוזכרת לראשונה ב-1577. בעל המשפחה היה כנראה פונדקאי, או חוכר באחוות האציל. היישוב היהודי התפתח אך במאה ה-19. אוכלוסיו הגיעו בסוף המאה לכ-50% מכלל האוכלוסין, ויהס זה נמשך עד פרוץ מלחמת העולם השנייה. בעת הכיבוש הרוסי ב-1914 סבלו היהודים ממעשי שוד ואונס שנעשו על-ידי הקוזאקים. נער יהודי יתום, כבן 13, הואשם בריגול והוצא להורג בתלייה לעיני כל תושבי העיירה. כשנסוגו הרוסים לזמן קצר, נמלטו רבים מתושבי העיירה היהודים על גפם בדרך לפני אוסטריה.

פרנסתם של רוב יהודי המקום בסוף המאה ה-19 ובמאה ה-20 היתה על המסחר הזעיר, הרוכלות בכפרים והמלאכה (הייטות, סנדלרות, זגנות ופחתות). ליחידים היו חלקות שדה בעיבורה של העיירה. עם האמידים יחסית בין הסוחרים נמנו מספר סוחרים ביצים ובעלי-מסבאות. יתרם התפרנסו בקושי התעוררות-מה בעסקיהם היתה ביום השוק השבועי ולעת הירידים שנערכו פעמיים—שלוש בשנה. מצבם הכלכלי הלך ורע בתקופה שבין שתי המלחמות. רבים מבני העיירה נטשוה בבקשם פרנסה בערים גדולות (לבוב, פשימישל) או מעבר-לים. תחילה היה היישוב כפף לקהילת דוברומיל, אך במחצית השנייה של

המאה ה-19 הוקמה בו קהילה עצמאית, נבנה בית-המדרש (בית-כנסת לא היה בב' כל זמן קיומו של היישוב היהודי) וקודש בית-העלמין. יהודי ב' רובם היו חסידים לבית דינוב ומעוטם לבית ריזין (סאדיגורה), ולשני הזרמים קלויזים משלהם, שהוקמו בסוף המאה ה-19, ואף שוחטים משלהם. על כס הרבנות בב' ישבו על-פירוב צאצאי ר' צבי אלימלך שפירא מדינוב. הראשון בהם היה נכדו של בעל "בני יששכר", ר' צבי אלימלך ב"ר אליעזר שכיחן בקודש בערך מ-1866. את כסאו ירש בנו ר' מרדכי. ממנו קיבל ב-1916 ר' אפרים צבי מינצברג, שעבר ב-1919 לכהן בעיירה אחרת. ב-1921 בערך נבחר לרב בב' ר' י. חיים שפירא, שכיחן עד תקופת השואה, בה נספה עם בני ביתו. הקהילה קיימה גם דומ"ץ ואחד מהם שכיחן בסוף המאה ה-19 ובתחילת ה-20, ר' ישראל יוסף ב"ר יהודה-לייב גלס, חיבר שו"ת "פלפל הלכה".

בראש הקהילה עמדו ה"בעלי בתים" נכבדי המקום, עד 1914 היה יהודי אף ראש העיר ובין שתי המלחמות — סגן ראש העיר.

חוג ציוני ראשון הוקם בהשאי מאימת החרדים, מבין בחורי בית-המדרש והקלויזים ב-1902. אחרי מלחמת העולם הראשונה נוסד ארגון "התחיה" (המסונף להמזרחי) ולידו מועדון, ששימש גם בית תפילה בשבתות ובמועדים, חוג לדראמה ושיעורים ללימוד עברית. הסתדרות התאחדות-פועלי ציון נפתחה ב-1934. בשנות ה-30 נחארגו בב' ארגוני גוער; סניף בית"ר (כ-12 חברים), קן הגוער הציוני (1933), השומר הצעיר (1934) וסניף אחוה (1936). בבחירות לקונגרס הציוני ב-1931 הצביעו השוקלים כלהלן: 26 לציונים הכלליים, 50 להמזרחי, 13 להתאחדות ו-22 לרבינויוניסטים.

בבחירות לסיים ניתנו רוב הקולות (570) של יהודי ב' לרשימה הלאומית-יהודית. בעיר היה בית-ספר עממי כללי בן 7 כיתות ובו קיבלו את השכלתם רוב ילדי ישראל (עד 1914 למדו בו רק בנות בלבד ובתקופה שבין שתי המלחמות גם בנים). ב-1923 נערכו קורסים להשכלת לימודי חול מטעם האיגוד לבתי-ספר עממיים ותוכניותי שבלבוב, אולם הללו לא נתקיימו זמן רב.

ב-1927 הגיע לב' בן עיר שישב בארה"ב ותרם סכומי כסף ניכרים לצורכי בית-המדרש, הקלויזים, בית-המרחץ ועוד. בין היתר תרם גם 2,500 זלוטי לייסוד קופת גמילות חסדים. קופה זו תמכה בהלוואות בסוחרים ובבעלי-מלאכה. ב-1929 נבנה הקופה 18 הלוואות ע"ס כולל של 1,525 זלוטי; וב-1935—1936 79 הלוואות ע"ס כולל של 6,618 זלוטי. בנוסף לכך הסתייעו בעלי-מלאכה בעזרת ההודית של איגוד "יד תרוצים" שהוקם, עוד לפני מלחמת העולם הראשונה.

בשנים האחרונות שקדמו למלחמת העולם השנייה היו מקרי התנכלות לרוכלים יהודים המזרחים בכפרים מצד יסודות לאומניים שבקרבו האוקראינים.

גורל היישוב היהודי בב' בשנתים ימים לערך של השלטון הסיבירי (ספטמבר 1939 — יוני 1941) היה

היישוב היהודי מראשיתו ועד שנת 1919

ב' התקיימה כמבצר כבר במאות ה-10 וה-11. במאות ה-11 — ה-13 נעשתה ליישוב עירוני חשוב בנסיכות ולאדימיר-האליץ. ב-1366 סופחה לפולין בנסיכות נושא-מנחה. ב-1388 קיבלה ב' מעמד של עיר, ומאז השתייכה לנסיכות מאזוביה עד 1462, כשסופחה לפולין-כתר כעיר מלכותית ועיר מחוז. במאות ה-16 וה-17 היתה ב' עיר בצורה. בשנים 1499—1548 סבלה ב' מפלישות טאטארים ומ-1648 עד 1655 — מפלישות הקוזאקים; השוודים החריבוה ב-1660. במאה ה-18 נפגעה העיר פעם נוספת מצבאות השוודים, הקוזאקים והרוסים. ב-1772, עם סיפוחה של גאליציה לאוסטריה, ביטלו השלטונות את מקום מושבו של המחוז ב' והעבירוהו לז'ולקייב.

ייתכן שיהודים יחידים כבר נמצאו בב' בתקופת השתייכותה של העיר לנסיכות האליץ. הידיעה הברורה על ישיבתם בב' היא מ-1413, כשבשנה זו קבעה גילדת החייטים הנוצרית עונשים לפרטציים (בלתי-מאוגדים) יהודים העוסקים במלאכה זו. ב-1439 התנהל משפטו של משה מבלו נגד העירוניים בהרובי-יישוב על שאסרו את אחותו ודרשו בעד שיתרורה כופר-נפש בסך 35 מארק. זכות הישיבה של היהודים נקבעה באישורים מטעם המלכים וב-1517 הסתמך עליהם המלך זיגמונט הראשון, בקובעו שמותר ליהודי המקום להתגרור ולסחור בכל חלקי העיר בדומה לשאר העירוניים (להוציא סחר בשר ודגים ותבלינים); שמותר היה להם למכור רק בבתיהם או סמוך לבית-התפילה שלהם). בתמורה לזכות זו הוטלו על יהודי המקום סכומים שנתיים קבועים לבניית המבצר. ב-1550 אישר המלך זיגמונט-אוגוסט את הזכויות שהיו עד אז ליהודי ב', אולם 7 שנים לאחר-מכן אסר עליהם את השיווק של תמד ושאר המשקאות. זכויות היסוד של יהודי ב' אושרו על-ידי המלכים הבאים. בגזירות ת"ח ות"ט נספו מרעב וממגיפות כ-200 יהודים כולל הפליטים שנמלטו לב'. יתר היהודים ניצלו הודות למבצר שעמד במצור הקוזאקים. גם השוודים פגעו ביהודי ב'; בין היתר נרצחו או 60 ילדים. לאחר הפגיעות הנ"ל נתרוקנה העיר כמעט כליל ועל-כן היו העירוניים מעוניינים לבוא לידי הסכם עם היהודים. ואכן ההסכם נחתם ב-1665 ואושר על-ידי המלך ב-1666. לפי ההסכם מותר היה ליהודים לסחור, הפעם גם במשקאות, בכל חלקי העיר, אבל בתמורה היה עליהם להשתתף בכל המיסים, הארנונות ושאר הוצאות העיר, נוסף למיסים שישלמו במישרין לאוצר המלוכה. לפי הזכויות שהוענקו ליהודים על-ידי המלך, וכן לפי ההסכמים בין היהודים והעירוניים, היה עיקר עיסוקם של יהודי ב' במסחר. במהצית הראשונה של המאה ה-16 עמדו בראש הסחר היהודי ברייסן, בעיקר בסחר עורות, דבש, בדים ותבלינים. הם סיפקו תבלינים לירידים אף במקומות מרוחקים. בין יהודי ב' נמצאו או גם חוכרים גדולים של הכנסות האוצר והעיר. ב-1504 חקר היהודי יוסקה את המכס בב' לשלוש שנים תמורת 500 מארק לכל

דומה לזה של היישובים האחרים באותו איזור ובאותה תקופה. ואולם זמן קצר לאחר פרוץ מלחמת גרמניה—בריה"מ נפלה העיירה לידי הגרמנים, ובמקום השתלטה המשטרה האוקראינית. או פקדו את היהודים הגזירות והרדיפות המקובלות: חובת ענידת סרט מגן-דוד, ביצוע עבודות קשות, שוד של רכוש וקיפוח מקורות הפרנסה. על היוזנראט שהוקם בפקודת הגרמנים הוטלו פעמים אחדות קנסות וחובת מתן הפציי-ערך. כפי שאירע במקומות אחרים, אילצו גם כאן השלטונות את היהודים בחורף 1941—1942 למסור להם את כל מוצרי הפרווה שברשותם. מאורע מתריד שפקד את היישוב היהודי בב' בחודשים הראשונים לכלבוש הנאצי (ואולי אף לפני כניסת הגרמנים לעיירה, ביוני-יולי 1941) היה רצח 16 נכבדים יהודים בידי השוטרים האוקראינים; שמות הקורבנות אינם ידועים.

היישוב היהודי הוסמד ביולי 1942. בתחילת האקציה נערך מצוד על גברים; הללו שנתפסו רוכזו במסעדת החיילים הסובייטים ליעבר ושם הוחזקו כל הלילה. בבוקר הוצאו מן האולם, הוכו ואף היו ביניהם גם הרוגים רבים. בינתיים רוכזו כל התושבים היהודים של העיירה, על-ידי אנשי המשטרה הגרמנית ושוטרים אוקראינים בכיכר השוק; הם נצטוו לכרוע ברך שעות מספר. לאחר מכן הולוכו אותם השוטרים ברגל לגיטו צ'שמישל, מהלך כ-30 ק"מ. גורלם של מגורשי ב' היה כגורלם של יהודי המקום.

סקורות

- ציריך: M-1/Q 2000/469
 איווא: אדר"פ 44; עזרת תורה א'—ז'
 "טאגבלאט" 25.1.1922; "מארגען" 24.1.1927, 2.8.1927, 24.1.1929; "די ציוניסטישע וואך" 27.12.1934, 7.2.1936; "Handar Chwila" 16.9.1931, 4.3.1933, 25.7.1937; "Hacijoni" 1.6.1935.

Belz 172

מפת סוקאל, מחוז לבוב

מספר האוכלוסיה

השנה	כלל האוכלוסיה	היהודים
1550	(?)	200
1700	(?)	716
1820	2,460	460
1850	3,494	1,783
1880	4,126	2,135
1900	4,960	2,823
1910	5,075	2,872
1920	6,017	3,625
1930	4,148	2,104